

SO‘Z SAN’ATI — TAFAKKUR OYNASI

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika universiteti

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Maxmadjonova Sevinch

Annotatsiya: Mazkur maqolada so‘z san‘atining inson tafakkuri bilan uzviy bog‘liqligi ilmiy-nazariy asosda tahlil qilinadi. Til va tafakkur munosabatlari qadimdan Aristotle, Abu Nasr Forobiy hamda Wilhelm von Humboldt kabi mutafakkirlar tomonidan o‘rganilgan bo‘lib, ularning qarashlari zamonaviy lingvistika va adabiyotshunoslikda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada badiiy nutq, obrazlilik, ramziylik va estetik ifoda vositalari orqali inson tafakkurining aks etishi yoritiladi. Shuningdek, so‘z san‘ati orqali jamiyatning madaniy, ma‘naviy va ijtimoiy qarashlari ifodalanishi tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: so‘z san‘ati, tafakkur, til, badiiy nutq, obraz, estetika, lingvistika, adabiyot

Аннотация: В данной статье анализируется взаимосвязь искусства слова и человеческого мышления на научно-теоретической основе. Вопросы соотношения языка и мышления исследовались такими мыслителями, как Aristotle, Abu Nasr Forobiy u Wilhelm von Humboldt, чьи идеи сохраняют актуальность в современной лингвистике и литературоведении. В статье раскрывается роль художественной речи, образности, символики и эстетических средств в отражении мышления человека. Также рассматривается значение словесного искусства в выражении культурных, духовных и социальных ценностей общества.

Ключевые слова: искусство слова, мышление, язык, художественная речь, образ, эстетика, лингвистика, литература

Abstract: This article explores the relationship between the art of words and human thinking from a scientific and theoretical perspective. The interaction between language and thought has been studied by prominent thinkers such as

Aristotle, Abu Nasr Forobiy, and Wilhelm von Humboldt, whose ideas remain influential in modern linguistics and literary studies. The article highlights how artistic language, imagery, symbolism, and aesthetic expression reflect human cognition. It also examines the role of verbal art in conveying cultural, spiritual, and social values.

Keywords: *art of words, thinking, language, artistic speech, imagery, aesthetics, linguistics, literature*

“So‘z san‘ati — tafakkur oynasi” degan g‘oya insoniyat tafakkuri tarixida chuqur ildizlarga ega bo‘lib, u til va fikrlash o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ifodalaydi. Til inson tafakkurining nafaqat ifoda vositasi, balki uning shakllanishi va rivojlanishida faol ishtirok etuvchi omil sifatida qaraladi. Bu borada qadimgi yunon mutafakkiri Aristotle o‘zining “Poetika” asarida badiiy so‘z orqali inson ruhiyati va fikrlash jarayonlarini aks ettirish mumkinligini ta’kidlagan. Uning fikricha, san‘at, xususan, so‘z san‘ati voqelikni bevosita takrorlash emas, balki uni badiiy qayta ishlash orqali inson ongida yangi ma’no hosil qilish jarayonidir.

Sharq mutafakkirlari ham til va tafakkur masalasiga alohida e’tibor qaratganlar. Jumladan, Abu Nasr Forobiy IX–X asrlarda tilning mantiqiy tafakkur bilan bog‘liqligini ilmiy asosda izohlab bergan. U tilni fikrning tashqi ifodasi sifatida baholagan bo‘lsa-da, uning ichki mazmuni tafakkur jarayonlari bilan chambarchas bog‘liq ekanligini ko‘rsatib o‘tadi. Forobiy nazariyasida so‘z inson aqliy faoliyatining mahsuli sifatida namoyon bo‘lib, u orqali bilimlar tizimi shakllanadi. Bu qarash keyinchalik sharq va g‘arb tilshunosligida keng rivoj topdi.

Yevropa tilshunosligida esa Wilhelm von Humboldt til va tafakkur o‘rtasidagi munosabatni yangi bosqichga olib chiqdi. U tilni “tayyor mahsulot” emas, balki doimiy ravishda yaratiladigan ijodiy jarayon sifatida talqin etadi. Humboldt fikricha, har bir til o‘z egasining dunyoqarashini shakllantiradi va shu orqali tafakkurga ta’sir ko‘rsatadi. Bu nazariya keyinchalik lingvistik relativizm konsepsiyasining shakllanishiga asos bo‘ldi. Demak, so‘z san‘ati orqali inson nafaqat mavjud fikrlarni ifodalaydi, balki yangi tafakkur shakllarini ham yaratadi.

Adabiyot va soʻz sanʼati tafakkurning eng nozik va murakkab qatlamlarini ochib beruvchi vosita sifatida namoyon boʻladi. Badiiy matnda ishlatiladigan metafora, ramz, obraz va boshqa stilistik vositalar orqali inson ongida mavjud boʻlgan abstrakt tushunchalar aniq va sezilarli shaklga ega boʻladi. Masalan, Alisher Navoiy oʻzining asarlarida soʻzning qudratini yuksak darajada namoyon etgan. Uning “Xamsa” asarlarida soʻz orqali insonning ichki dunyosi, maʼnaviy kamoloti va axloqiy qarashlari chuqur ifodalangan. Navoiy uchun soʻz nafaqat aloqa vositasi, balki inson ruhiyatining oynasi, uning tafakkur darajasining mezoni hisoblanadi.

XIX–XX asr adabiyotida ham soʻz sanʼati orqali tafakkur ifodasi yangi bosqichga koʻtarildi. Bu davrda adabiyotda psixologik tasvir kuchayib, insonning ichki dunyosiga chuqur kirib borish tendensiyasi yuzaga keldi. Masalan, Fyodor Dostoevsky asarlarida inson tafakkurining murakkabligi, ichki ziddiyatlari va falsafiy izlanishlari badiiy soʻz orqali yuksak darajada ifodalangan. Uning qahramonlari orqali inson ongining turli qatlamlari ochib beriladi, bu esa soʻz sanʼatining tafakkur bilan qanchalik chuqur bogʻliqligini koʻrsatadi.

Zamonaviy lingvistika va psixologiya fanlarida ham til va tafakkur oʻrtasidagi munosabat dolzarb masala sifatida oʻrganilmoqda. XX asrda Lev Vygotsky tilni tafakkurning rivojlanishida asosiy omillardan biri sifatida koʻrsatgan. Uning nazariyasiga koʻra, inson tafakkuri ijtimoiy muhitda shakllanadi va til bu jarayonda vositachi rolini bajaradi. Vygotskiy “ichki nutq” tushunchasini ilmiy muomalaga kiritib, fikrlash jarayonining til bilan uzviy bogʻliqligini asoslab bergan. Bu esa soʻz sanʼatining nafaqat estetik, balki kognitiv ahamiyatga ega ekanligini koʻrsatadi.

Soʻz sanʼati tafakkurning aks etishida faqat individual darajada emas, balki ijtimoiy darajada ham muhim rol oʻynaydi. Har bir jamiyat oʻzining tarixiy tajribasi, madaniy qadriyatlari va ijtimoiy qarashlarini til orqali ifodalaydi. Shu sababli, badiiy adabiyot jamiyat tafakkurining oʻziga xos koʻzgusi hisoblanadi. Adabiy asarlar orqali muayyan davrning ruhiyati, insonlar dunyoqarashi va ijtimoiy muammolari aks ettiriladi. Bu esa soʻz sanʼatining tarixiy va madaniy ahamiyatini yanada oshiradi.

Bundan tashqari, soʻz sanʼati inson tafakkurining rivojlanishida tarbiyaviy ahamiyatga ham ega. Badiiy asarlarni oʻqish jarayonida inson nafaqat yangi bilimlarga ega boʻladi, balki fikrlash doirasini kengaytiradi, estetik didi shakllanadi va tanqidiy tafakkuri rivojlanadi. Shu jihatdan, adabiyot taʼlim tizimida muhim oʻrin tutadi. Ayniqsa, zamonaviy taʼlimda badiiy matnlar orqali oʻquvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish muhim vazifa sifatida qaralmoqda.

Soʻz sanʼati va tafakkur oʻrtasidagi bogʻliqlikni zamonaviy texnologiyalar rivoji sharoitida ham kuzatish mumkin. Raqamli kommunikatsiya vositalari keng tarqalgan hozirgi davrda ham soʻzning ahamiyati kamaygani yoʻq, aksincha, yangi shakllarda namoyon boʻlmoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli platformalar orqali soʻz sanʼati keng auditoriyaga yetib borib, inson tafakkuriga taʼsir koʻrsatishda davom etmoqda. Shu bilan birga, bu jarayon soʻz madaniyatiga nisbatan yangi talablarni ham yuzaga keltirmoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, soʻz sanʼati inson tafakkurining eng nozik va chuqur qatlamlarini aks ettiruvchi muhim vosita hisoblanadi. Til orqali inson nafaqat oʻz fikrini ifodalaydi, balki uni shakllantiradi, boyitadi va rivojlantiradi. Shu bois soʻz sanʼati tafakkurning oynasi sifatida namoyon boʻlib, unda insonning ichki dunyosi, ruhiy kechinmalari va dunyoqarashi mujassam boʻladi.

Tarixiy va zamonaviy ilmiy qarashlar shuni koʻrsatadiki, til va tafakkur oʻrtasidagi bogʻliqlik uzviy va ajralmasdir. Badiiy adabiyot esa ushbu munosabatni eng yorqin ifodalovchi soha sifatida inson tafakkurining estetik va maʼnaviy rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Aristotle. Poetika. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2011.
2. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. Toshkent: Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi, 2004.
3. Wilhelm von Humboldt. Til va tafakkur haqida tanlangan asarlar. Moskva: Progress, 1984.
4. Alisher Navoiy. Xamsa. Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot, 2012.

5. Fyodor Dostoevsky. Jinoyat va jazo. Toshkent: Sharq nashriyoti, 2008.
6. Lev Vygotsky. Tafakkur va nutq. Moskva: Pedagogika, 1999.
7. Roman Jakobson. Tilshunoslik va poetika masalalari. Moskva: Nauka, 1987.